

„Az új magyar kereszténydemokrácia nem más, mint az illiberális demokrácia új csomagolása”

**Csaba László akadémikussal, a Közép-európai
Egyetem és a Budapesti Corvinus egyetemi tanárával
Farkas Zoltán beszélget**

54

Édesapja közgazdász, édesanyja gyógyszerész volt, a család lakását elvették, a patikát pedig államosították – emlékezett vissza a 64 éves közgazdász, amikor Michels Antal józsefvárosi plébános meghívta egy nyílt, kávéházi beszélgetésre. Bár saját pályájáról viszonylag ritkán beszél, a Magyar Kurír katolikus hírportál beszámolója szerint aznap hozzáfűzte: „Fiatal koromban szüleimmel a farkasréti templomba, majd a krisztinavárosi Havas Boldogasszony-templomba jártunk, ahol a miséző papok rendkívül jó szentbeszédet mondtak, konferenciabeszédnek is beillett egy-egy prédikációjuk.” Középkorban elsősorban a történelem érdekelte, de ettől az „ideologikus” pályától eltáncolták a szülei, így a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemet választotta. Elképesztő tempót dik-tált magának: tanulmányi verse-nyeken indult, megtanult angolul, oroszul, később németül és franciául, mindegyik nyelven publikál. A Világ-gazdasági Kutatóintézetben, majd a Kopint-Datorgnál helyezkedett el, közben akadémiai-oktatói pályáját egyengette, és mindig a maga útját járta: nem csatlakozott egyik tudomán-nyos áramlathoz sem. Milánótól Berlinig Európa rangos egyetemein

vendégeskedett, 2007 májusától a Magyar Tudományos Akadémia le-velező, 2013-tól pedig rendes tagja. Honlapja tanúsága szerint 13 an-gol és magyar nyelvű könyvén kívül 371 tudományos közleményt jegyez, idézettsége meghaladja az 1620-at. Gyakori közszereplő, csendes, fanyar humorával a politikai küzdőtéren sokak érzékenységébe beletalált. Ko-rábbi állandó fórumai közül a Ma-gyar Nemzet megszűnt, a Heti Vá-lasz csak online változatban létezik, a Figyelő pedig Soros bérenceként listázta.

– Mit szól ahhoz, hogy a miniszter-elnök már nem a „Hajrá, Magyaror-szág, hajrá, magyarok!” buzdítással zárja beszédeit, hanem azzal, hogy soli Deo gloria, azaz egyedül Istené a dicsőség?

– Ez rosszul kitalált változtatás, alkalmazkodás az Európai Néppárt intelmeihez. Legutóbb áprilisban fi-gyelmeztették a magyar miniszter-elnököt, hogy abban a körben nincs helye az illiberális demokrácia emle-getésének. A ma létező európai kon-zervatív pártok ugyanis magukba ol-vasztották a liberalizmus eszméjét. Ezt tette Ludwig Erhard, Jacques Rueff, nem is szólva Margaret Thatc-herről, aki Friedrich Hayek *The*

Constitution of Liberty című könyvét lobogtatva vágta oda a párt vezetőinek, this is what we believe in. Azaz: mi ebben hiszünk. Az illiberális demokrácia a vörös vonal egyik eleme, nem nézik el, ha Orbán Viktor ezt átlépi. Szerintem a tiltás kijátszására találta ki a kereszténydemokráciát, most éppen ezt építi teljes odaadással, nem tudván, hogy ez nem éppen protestáns kezdeményezés. A soli Deo gloria a református egyház hittétele, amelyet a római katolikus egyház tanításaival szemben fogalmazott meg. A református egyház pedig a mai kereszténydemokráciától lényegesen jobbra álló mozgalmakkal volt kapcsolatban, már amíg egyáltalán játszott valamiféle politikai szerepet. Az Egyesült Államokban az Evangelical Christians Donald Trump támogatóinak a köréhez tartozik, miközben Ferenc pápa a mexikói fal építésének a tervére azt mondta, aki ilyeneket beszél, az nem keresztény. Ez azért elég nagy különbség. Ezzel csak arra utalnék, hogy a miniszterelnök most sem gondolta végig, hogy milyen jelszót használ. A hajrá, Magyarország sokkal több embert képes mozgósítani, mint a soli Deo gloria.

– *Hasonló hitbéli keveredésre már eddig is volt példa, a református Orbán Viktor például előszeretettel látogatta meg a korábbi pápát, Ferenc pápával viszont tartózkodóbb.*

– Amennyire meg tudom ítélni, a miniszterelnököt a kimondottan vallásra alapozott értékrend nem érdekli. Ha valaki olvasta a hegyi beszédet, az az ő menekültekkel kapcsolatos álláspontját nehezen tudja a kereszténység bármely változa-

taként elfogadni. Nem tudok olyan ügyről, amelyben a vallási meggyőződés vezette volna. Mert lehet például valakinek az a véleménye – nekem nem az –, hogy vasárnap a boltok tartsanak zárva, Ausztriában, Németországban vagy Lengyelországban lehet erre meggyőződésből politikát építeni, a magyar kormány azonban nem ezt tette, hiszen három alkalommal is visszalépett. Úgy vélem, ezek a vallási hivatkozások nála pusztán instrumentálisak. Mindig pontosan tudható, hogy valójában miről van szó. Amikor most a kereszténydemokráciáról beszél, akkor eredendően iszlámellenes szólásokat vált ki, a szekuláris és liberális állammal helyezkedik szembe, ám azt mégsem mondhatja, hogy vesszenek a turbánosok, Európát meg kell tőlük védeni. Az általam ismert egyház tanításaival ez nem egyezik. Konkrét helyzetekkel, politikai feladatokkal annál inkább, mint például a 2015. évi kerítés-építéssel. A kereszténydemokrata címkézés fő motívuma az, hogy nem szeretné, ha a pártja kipottyanna az Európai Néppárt frakciójából, mert az korlátozná az európai fellépési lehetőségeit. De a vallási hangszerelés mögött nem kell olyan filozófiai kérdéseket keresni, mint az abortusz, az eutanázia megítélése.

– *Ebben a kormányzati ciklusban napirendre kerülhetnek?*

– Biztos vagyok benne, hogy nem. Épp most olvastam Láncki András professzor cikkét a magyarországi választásról, amely arról szól, hogy a győzelem nem a gazdasági teljesítménynek és más hasonlóan fontos ügyeknek szól, hanem annak, hogy

a miniszterelnök nagyon érzékeny a választói mindennapi gondjai iránt. Ilyen értelemben egy új társadalmi szerződést kötött velük. A néhai Kádár Jánoshoz hasonlóan ő is óvakodik attól, hogy az emberek mindennapi életébe beleszóljon, ennek fejében egyéb területeken szinte mindent megengedhet magának. Mert az, hogy mit mondott Brüsszelben vagy Washingtonban, a választói körében úgyszólván senkit nem érdekel.

– *Bő tíz éve egy a Debrecen-Nyíregyháza Egyházmegye által kezdeményezett beszélgetésben ön úgy fogalmazott, hogy az Európai Unióban a keresztény értékrend érvényesül, az igazmondás elve. Hogyan érvényesül Magyarországon?*

– Ez normatív kijelentés. Robert Schuman sokat idézett mondásából kiindulva, hogy Európa vagy keresztény lesz, vagy nem lesz, olyan elemeket jelent, mint a bosszú helyett a kiengesztelődés, a kirekesztés helyett a befogadás. Ma is komolyan gondolom, hogy nem érdemes, de nem is lehet hazugságokra politikát építeni. Mert ha valaki a nyilvánosság előtt füllent, előbb-utóbb ráfarag, bár lehet, hogy nem nagyon hamar. Például ha kiderül, hogy mekkora Magyarország valós adósságrátája a bejelentetthez képest, az nyilván hideg zuhany lesz. Azt azért senki sem gondolhatja, hogy nem fog kitudódni.

– *Miért, mekkora?*

– Nagyjából akkora, mint amikor Bajnai Gordontól átvették a kormányzást. Ha betartjuk a könyve-

lési elveket, és teljes körű mérleget készítünk, akkor a hazai össztermék 81-82 százaléka.

– *A demokrácia fosztóképzőit elég jól ismerjük. A mi korosztályunk tudja, hogy a szocialista jelző milyen tulajdonságoktól fosztotta meg a demokráciát, és az elmúlt nyolc évben az is felsejlett, hogy az illiberális jelző milyen tekintetben korlátozza azt. Mennyiben bizonyulhat fosztóképzőnek Magyarországon a keresztény jelző? Mit tud még elvenni?*

– Attól tartok, hogy ez az új magyar kereszténydemokrácia nem más, mint az illiberális demokrácia új csomagolása. Az utóbbi őszintébb volt, mert azt jelenti, hogy nem a hanyatló Nyugat, nem Svédország, Hollandia a példa, hanem Kína, Szingapúr, Törökország. Rájuk hivatkozott a miniszterelnök 2014-ben Tusványoson. Ez világos beszéd: Szingapúr és Kína valóban két működő piacgazdasági modell, ahol a demokráciának híre nyoma nincs. De ha az illiberális szó használatát betiltották, mást kell kitalálni. A Kádár-korszakban sem volt szabad magyar modellről beszélni, azt is helyettesítették a gazdaságirányítási rendszer reformjával és hasonlókkal. De a lényegre térve, szerintem a fékek és ellensúlyok lebontásában még rejlenek lehetőségek, például a közigazgatási hatalom központosításában, a teljes oktatási rendszer állami irányításában, de a gazdaság megragadásában nem, mert annak az a része, amelyik működik, nincs a kormány kezében. Nem lehet továbbmenni a társadalom megfogásában sem, mert az internet korában mindenki onnan szerez információt, ahol akar. És oda is megy.

– Azért ez nem ilyen egyszerű. Ha milliókat szeparálnak el digitális analfabétaként, az a kormányzati média túlsúlya miatt elég lehet a választási győzelemhez.

– Csakhogy aki digitális analfabéta, nem kap állást. Ahhoz, hogy valaki egy üzletben kasszás legyen, valamilyen szinten tudnia kell angolul, és barátságban kell lennie a számítógéppel. Egy árufeltöltőnek úgyszintén. Szerintem nem szabad lebecsülni a közvetett tanulás hatását sem, amit a tudomány nagyon elhanyagol: ha valaki Bécsbe megy, és látja, hogy nem feltétlenül kell barátságtalanul fogadni a betérő vásárlót, vendéget, akkor itthon is megpróbál úgy viselkedni. Az emberek jelentős része, különösen a gazdaságilag aktívak, vagy voltak már külföldön, vagy nemzetközi cégeknél dolgoznak itthon. Negyedszázada folyik a társadalmi tanulás, amit nem lehet visszafordítani.

– Valamennyire ismeri Orbán Viktor gondolkodását. Mi a magyarázata annak, hogy előállt az illiberális demokrácia gondolatával? Hiszen ha mindazt megteszi, amit az elmúlt nyolc évben láttak tőle, központosítással, a fékek és ellensúlyok szisztematikus kiiktatásával, de nem eszményíti, hanem hallgat, simábban megúszhatta volna. Tudnia kellett, hogy az Európai Unióban az illiberális demokrácia nem szalonképes fogalom.

– Én most a ceterum censeo időszakomat élem, mindenről ugyanaz jut az eszembe: a miniszterelnök környezetéből kikoptak, akik nem azt mondják, hogy főnök, nagyszere-

rű, amit csinál, tegyen rá még egy lapáttal. Ám akinek csak egy betéti társasága, egy kisebb vállalkozása van, tudja, hogy a legkisebb szervezet sem tud fékek és ellensúlyok nélkül működni. A mi kormányunk, és különösen a Miniszterelnökség, olyan autó, amelyben csak gáz van. Nincs fék. Az extrém helyzeteket leszámítva senki nem tesz ellenvetést. Ilyen extrém helyzet az Európai Néppárt mostani beszólása, hogy a civil szervezeteket támadó törvényjavaslatból a legdurvább passzusokat ki kell venni. Igaz, így is elég sok benne maradt... A kényszerhelyzetet leszámítva nincs, aki szólna. Ne feledjük, hogy az illiberális demokrácia fogalmának a felfedezéséért Tellér Gyula Széchenyi-díjat kapott! Ez a legmagasabb tudományos díj, olyanoknak jár, mint a Nobel-díjas kémikus, Oláh György. Anélkül, hogy magamat Tellérhez mérném, megemlíteném, hogy be kell érnem középkereszttel.

– De Tellér Gyula ezt a fogalmat nem megalkotta, csak rátalált! Ez az amerikai újságíró és szerkesztő, Fareed Zakaria szellemi terméke.

– Tellér kiválóan megérezte, hogy a 2014-es választási győzelmet követően elérkezett a pillanat, amikor valami lendületeset lehet mondani. Akkor benne volt a vezérben, hogy neki minden sikerül. Nem mindig érezte így, elveszített már választást, átélte, hogy ki lehet kerülni a hatalomból, és azt is, hogy a hatalomnak vannak korlátai, ha másutt nem, külföldön. Elfogadta, ha nem az történik, amit akar, vagy nem rögtön, és nem abban a formában. Képes volt kompromiszsumokra, nem egy Arturo Ui.

– *Azt mindenképpen tudnia kellett, hogy Európa nem lesz vevő az illiberális demokráciára. A kilencvenes években az Országgyűlésben az Európai integrációs ügyek bizottságát elnökölte, később részt vett az uniós csatlakozási tárgyalásokon, ekkorát nem tévedhetett.*

– Magyarországon nem olyan egyszerű konzervatív vagy radikális jobboldali pártot létrehozni. A második világháború és annak következményei tiltólistára tették a jobboldalt, magyarán egy modern konzervatív pártot a semmiből konstruktivista módon kell felépíteni. Ha visszamegyünk a Monarchiáig, a Szabadelvű Párt nem ilyen volt. A Horthy-rendszer első felében a Bethlen-kormány gazdaságilag lényegében liberális vonalat vitt, utódai, Gömbös, Imrédy, Szálasi nem voltak szalonképesek. Aligha van olyan konzervatív hagyomány, amire építeni lehet. Marad Hunor és Magor, de a rájuk való hivatkozás nem mozgósít. Kellett találni valamit, amit Orbán Viktor az általa gyűlölt német, osztrák, holland, francia kereszténydemokráciával szembeállíthat, arra hivatkozva, hogy annak az ideje lejárt. De a hatását nem gondolta végig. Már a parlamenti EU-bizottság élén is keményen küzdött az ellen, hogy a baloldali kormány úgymond befeküdjön Brüsszelnek. Pokol Bélával, Torgyán Józseffel együtt azt képviselte, hogy a magyar érdek mindenek elé való, nem szabad hülye szabályokat Brüsszel nyomására átvenni. Meg sem fordult a fejében, hogy Magyarország is járhatott volna úgy, mint Horvátország, hogy kimarad a csatlakozók első köréből, és csaknem egy

évtizedet elveszít. Ez őt nem érdekelte. Számára az Európai Unió a tojásfejűek véleménydiktatúrája és az ő előírásaik gyűjteménye, amittől meg kell védeni a magyarokat. Egyrészt elvi okokból, mert mi jobbak vagyunk, másrészt azért, hogy azt csinálhasson, amit akar. Utóbbi a fontosabb, ez már a kvázi kezdő Orbán Viktorban benne volt. Emlékszem, Lambert Gábor készített egy többrészes beszélgetést a *Magyar Nemzetben* Kovács Lászlóval, Orbán Viktorral és velem, ennek hatására írtam meg a *Hogyan maradjunk ki az Európai Unióból?* című publicisztikát a *Beszélőbe*. Ebben a nevének említése nélkül végigvettem azokat az érveket, amelyeket a parlamenti EU-bizottság elnökétől hallottam. Ő egyáltalán nem volt fogékony az Európai Unió lelki elemére, az Ever Closer Union gondolatára, hogy soha többé háborút. Az Európai Uniónak keresztény alapozása van, ami nem kikapcsolható; nem klerikális értelemben, hanem olyan tartalommal, hogy inkluzivitás, megbékélés, szubszidiaritás, az emberi szabadságot az állam szabadsága fölé kell emelni, és így tovább. Ez a vezértől idegen. Nem azért, mert Iványi Gábor lelkész felnőttként keresztelte meg. Az ilyesmi őt nem érdekli, a családban ahány gyerek, annyi felekezet, legyen rajtuk egy kis keresztvíz, oszt anyyi.

– *Mindenesetre ma már annyival súlyosabb a helyzet, hogy módosították az alaptörvényt, ami kizárja, hogy Magyarország újabb jogköröket engedjen át az Európai Uniónak. Alkotmányos eszközökkel folyik a harc a föderális jellegű EU ellen. Ezzel a magyar szuverenitás határait épp-*

ügy védi, mint a szögesdróttal az ország határait.

– Amikor rendes taggá választottuk, az egykori alkotmánybíró, Vörös Imre azt fejtegette akadémiai székfoglalójában, hogy a történeti alkotmányra való hivatkozás egyfelől kiüti a jogállamiságot, másfelől épp az a célja, hogy az alkotmányos önazonosságra és az alkotmány történelmi gyökereire hivatkozva ki lehessen zárni minden szabályt, amely bármiféle hatáskört átengedne az Európai Uniónak. Ez azért nagy baj, mert minden, ami ma Európában izgalmas, szupranacionális jellegű. Ilyen a nemzeti költségvetések összehangolása, a bank- és a tőkepiaci unió. Aki ebből kimarad, néhány milliárd euró kohéziós és agrártámogatáson, elhanyagolható összegeken fog huzakodni, miközben ennek a 2500-szorosa mozdul meg a tőkepiaci unióban. Ez a penny-wise and pound-foolish esete, a semmin fogunk marakodni, az óriási összegektől pedig elesünk. Ha a pénzügyi stabilitási eszközöket a maguk sok százmilliárd euróikkal Európai Valutaalappá fejlesztik, akkor az új intézmény már korlátlan likviditást nyújthat. Aki benne van, az ellen nem érdemes spekulálni. Csakhogy nálunk a politika elsődlegességének az elve érvényesül. Már két évtizede, az első Orbán-kormány idején is látható volt, számára az a lényeg, hogy ne szóljanak bele, mit csinál, különösen abba, ahogyan, amiért, és amilyen módon. Az alaptörvény módosítása ennek a csúcsa, megteremti az örökös labdaszedői szerepet. Ha ilyen előírásaink vannak, soha nem kerülhetünk be a csapatba, de facto az unió periferiájára sodródunk.

– Vajon Orbán Viktor beéri azzal, hogy nem enged át újabb hatásköröket „Brüsszelnek”, vagy kivezeti Magyarországot az Európai Unióból?

– Biztos vagyok benne, hogy nem lép ki. Azért nem, mert ő most Andrássy Gyula szerepét játssza el. Egy nem túl tehetős nagybirtokosét, aki a magyar politikában nem volt igazán meghatározó, de a Monarchia külügyminisztereként a balkáni határokat, a német–orosz kapcsolatokat befolyásolta, aki az 1878-as berlini kongresszuson készült fotón közepén állt. Ennek a szerepnek az a feltétele, hogy ő legyen David Cameron utódja, az euroszeptikus tábor vezéralakja. Nem az eurofóboké. Mi a kettő közti különbség? Az előbbi nem szívesen ad át hatásköröket, de nem is akarja a meglévő rendszert lebontani. Az eurofób viszont Brexit-párti, ilyen a brit Boris Johnson vagy a cseh Václav Klaus. Orbán Viktor játéktere Európa, belföldön nincs ellenfele. Ezzel együtt igenis szüksége van az unióra, hogy pozicionálja magát, hogy el tudja hitetni, mekkora politikus. Olyan, mint a mi Viktorunk, ezer évben egy születik, hallani lépten-nyomon. Mátyás királyról is ezt gondolják, holott tönkretette az országot, nélküle nem következett volna be a török hódítás. De a nép emlékezetében másképp maradt meg. Umso schlimmer für die Tatsachen, annál rosszabb a tényeknek, ahogy Schelling mondta egykor.

– Jövőre európai parlamenti választás lesz. Mi lesz, ha az euroszeptikus pártok szereznek többséget? Ha már nem lehet összehozni egy kereszténydemokrata–szociáldemokrata nagykoalíciót?

– Ha ez történik, az Európai Unió még jobban lelassul, bár az együttműködésnek van egy része, amely önjáró, magától is elketyeg. De nem hinném, hogy – Olaszország kivételével – a nagy tagországokban az euroszeptikus pártok többségbe kerülnének. Vagyis a mai, működőképes koalíció fennmarad, és vele együtt az a fegyelmező erő, amely befolyásolja a magyar miniszterelnök ténykedését. Mert ő továbbra is a Néppártban akar politizálni, nem Kaczynskiékkel, nem az Arany Hajnallal, annak ellenére, hogy az utóbbiak sok tekintetben közelebb állnak a világképéhez. Bár elvitte a Fideszt a szélsőjobbra, ez nem derült ki róla.

– *Nemcsak úgy tesznek a párttársai, mintha nem vették volna észre?*

60

– Nem adtak ki papírt, hogy nem közéjük tartozik, és amíg ezt meg nem teszik, megmarad a szemükben egy mérsékelt, a liberálisoktól érkezett, kicsit sajátos, kicsit szangvinikus politikusnak.

– *Arra nem lát esélyt, hogy az európai közép is jobbszélre tartson? Európára a menekültválság miatt erőteljes nyomás nehezedik, erősödnek a protekcionista és populista hajlamok, mindez nem sodorhatja a mai centrumot szélsőségesebb irányba?*

– Szerintem ez nem következhet be. Kétségkívül létezik egy sor olyan téma, amely hagyományosan a szélsőjobb sajátja, és ezek némelyikét bevitték a közbeszédbe. Ilyen, hogy a migráció veszélyt jelent, vagy hogy a színes bőrű betelepülőkötől óvakodni kell. Ez korábban abszolút kívül esett az elfogadható beszédmódon,

mára viszont a mindennapok részévé vált. Ugyanakkor ebbe az irányba nem lehet tovább csúszni. Egyrészt valamennyi országban nagy a félelem a szélsőségektől. Európa történelmében 1918 és 1990 között nagyon sok mindent kipróbáltak, és ebből nem kérnek. Másrészt a szélsőségesek mindig a protesztzavazatokat vonzzák, de amint cselekedniük kellene, kiderül, hogy semmiféle ötletük nincs, csak gyermeketeg, megvalósíthatatlan próbálkozásokra futja. A harmadik tényező pedig a Brexit. Angliában, minden demokrácia őshazájában, két év alatt nem voltak képesek a legegyszerűbb kérdésekre sem választ adni. Miniszterek jönnek-mennek, az angol kormányzati struktúra a szétesés szélén van, és egyetlen előremutató döntésük nincs. Ez nem éppen vonzó példa. Franciaországban Macron győzelme, a német koalíció kiszenvédeése számomra egyaránt azt mutatja, hogy az emberekben él az egészséges veszélyérzet, nem engedik a szélsőjobbot a hatalom közelébe. Ezért hamis az az állítás, hogy ha Németországban újabb választást tartottak volna, az AfD nyert volna. Ellenkezőleg, az AfD-től a nagy többség tart. Ezt az AfD is érzékeli, és kezd középre húzódní, domesztikálódik. Megértette, hogy ha valaha a hatalom közelébe akar kerülni, és nem óhajt annyit várni erre, mint a Zöldek, akkor ezt kell tennie. Inkább arra számítok, hogy a magukat szélre pozicionáló pártok behúzódnak középre, mint fordítva, mert kormányozni csak középről lehet.

– *Tegyünk ellenpróbát: ha az európai parlamenti választáson nem erősödnek meg az euroszeptikusok, és sikerül a mai status quót megőriz-*

ni, élén a német–francia tengellyel, az elég lehet-e ahhoz, hogy Európa tovább menjen előre, elmélyítse az együttműködést?

– Ez elkerülhetetlen, mert a pénzügyi területen elkezdett szupranacionális megoldások kész helyzetet teremtenek. Schengen hasonlóképpen. A közös határvédelmet pedig meg kell oldani. A tagországok nem fognak hét mérföldes csizmával előre menetelni, mert az Euróaprojektnak nincs megfelelő támogatottsága, különösen a befizető országokban, de nem fenyeget a szétesés sem. Az európai polgárok számára Európa két dolgot jelent: az eurót és Schengent, a mozgás szabadságát, biztos, hogy egyiket sem akarják feladni. Ahhoz, hogy működőképes maradjon, bizonyos területeken tovább kell lépni. Hogy mást nem mondjak, nincs európai betétbiztosítás, és tisztázni kell azt is, hogy a csődhelyzetből való kisegítés, szanalás melyik intézmény hatásköre legyen. Ehhez meg kell erősíteni az Európai Központi Bank jogosítványait. Márpedig Görögország és Olaszország rég összeomlott volna az ő segítsége nélkül.

– Soros György az Európai Unió elszánt támogatójaként legutóbb arról írt, hogy elutasítja a kétsebességes Európa gondolatát, inkább meg kellene barátkozni a kétsávos Európával, ahol a tagországok szabadon döntenek, hogy az együttműködés milyen formáiban vesznek részt.

– Szerintem ez már realitás, nyakig benne vagyunk.

– Régebben ezt utasították el a leghatározottabban Európa vezetői:

nincs svédasztal, amelyről bárki kedve szerint szemezget. Mégis van?

– Az elmúlt időszak nagy összegeket igénylő mentőakciói miatt kialakultak szupranacionális struktúrák, és kétségtelen, hogy ezeket nem vezették át az európai szerződéseken. Ez óriási ellentmondás: a jogállamok közösségében minden valamirevaló megoldás jogon kívüli.

– Amire előszeretettel hivatkozik a magyar kormány is, Trócsányi Lászlótól Orbán Viktorig.

– Attól tartok, ez nem jó hivatkozás, illetve, instrumentális hivatkozás. Egészen biztos vagyok benne, hogy a kívül maradás hátrányait nem jól mérték föl. Mert olyan hatáskör-átruházások történtek, hogy valamely ország vagy tagja az euróövezetnek, és ezen keresztül az Európai Uniónak, vagy labdaszedő. Ami szép dolog, de egy bizonyos kor és egészségi állapot fölött már nem megy. Gondoljunk csak bele: mi lesz az optikája, ha Románia, Bulgária és Horvátország is tagja lesz az euróövezetnek?

– Amikor Szlovákia bevezette az eurót, azt hihettük, hogy előtt mindenkit a sárga irigység, ebbe nem nyugodhatunk bele. Mégsem ez történt. Nem volt sem sokkoló, sem ösztönző hatással Magyarországra.

– Ebben a tévedésben én is osztoztam. Most az gondolom, hogy a politika egyszerűen megerőszkolta a gazdasági racionalitást, 2006-tól kezdődően az őszi beszéd miatt kitört tüntetések óta olyan fokú a politikai túlfűtöttség, hogy a gazdasági

szempontok elsikkadtak. Az pedig végképp nem számít, hogy mi lesz az országgal öt év múlva, tíz év múlva.

– *No és mi lesz az országgal? Ha Orbán Viktor kitölti mostani mandátumát, megelőzi Tisza Kálmánt, ő lesz a leghosszabb ideig hatalmon lévő miniszterelnök. Ráadásul tizenkét évre tervez, egészen 2030-ig. Milyen ez az Orbán Viktor-i Magyarország?*

– Afféle csökevényes demokrácia. Hogy is írta Körösekényi András? Vezérelvű demokrácia, amelyre a saját meghatározásuk, az illiberális rendszer nagyon jól illik. Olyan értelemben hasonlít a két világháború közötti időszakra, hogy van egy hatalmi központ, egy uralkodó párt, amely nem ideologikus képződmény, hanem pragmatikus, egymáshoz nem illő erők kényszerházassága. Ebben a rendszerben elkerülhetetlen a döntések egyre fokozódó, formális központosítása, aminek a hátulütőiről nem kell sokat mesélni azoknak, akik éltek a szocialista tervezgazdaságban. Nó a szakadék a közigazgatás és a gazdaság, társadalom, oktatás való világa között. Ferenc Józsefnek tulajdonították azt a mondást, hogy Absolutismus, gemildert durch Schlamperei. Az abszolút hatalmat a slamposság csillapítja, ami igaz volt a Horthy- és a Kádár-korszakra is. Szerintem sok tekintetben az 1990 és 2010 közötti időszakra is áll – voltak erős hatáskörök, amelyek működését informális intézmények és működési módok alakították olyanná, amilyenné. A politika 2010 óta irányt váltott, egyre több benne a centralizmus, ami nem visz előre.

Az új példaképek közül szerintem a kínai modell nem sikertörténet, a szingapúri pedig elérte lehetőségei határát. Amikor valaki nem a hajózásban vagy a gépiparban óhajt valamit felmutatni, szükség van polgári szabadságjogokra, mert az internet, a pénzügy és a szolgáltatások nem úgy működnek, ahogy a nagyvezér előírja. Úgy vélem, mi az olasz–portugál modell irányába megyünk, Magyarország nem hullik szét, mint Szíria vagy Ukrajna, de nem is növekszik. Lehet jó kávékat kapni, a nők csinosak, a futball jó, a konyha úgyszintén. Mármint náluk, mert itt a foci kiesett az élvezeti cikkek közül.

– *A Független Hírügynökségnek februárban adott interjúbán azt jövendölte, hogy két-három év múlva robbanás várható? Ma is fenntartja?*

– Igen, mert miután a rendszernek nincs ideológiája, nincs értékrendi kötőeleme, állandóan osztogatni kell. De ha nem jön a lé, akkor a mezei hadak mozgolódnak kezdenek, és minél központosítottabb a vezetés, annál inkább a felsőségeket hibáztatják.

– *Ebben a robbanást jövendölő interjúbán azt mondta, hogy ideológiailag kiürült a rendszer. Szerintem viszont feltöltődött ideológiával, nacionalizmussal, kereszténydemokrata szólamokkal. Azt is hozzátette, hogy az elnyomó szervek nem működnek. Ezzel szemben úgy vélem, egyre erősebb az elnyomás. Ön szerint hiányzik az önkényuralom kultusza, nekem viszont az a benyomásom, hogy másnak sincs kultusza, mint az önkényuralomnak.*

– Azért vélem úgy, hogy robbanás jöhet, mert nincs az a járadék, amit el lehet osztani. Kínában a parti övezet termeli meg a járadékot, Oroszországban a nyersanyagsektor. Nekünk se tengerünk, se nyersanyagunk, nincs járadék, amiből ezt a kizsákmányoló rendszert fenn lehetne tartani. Az pedig biztos, hogy az elnyomó rendszer nem működik, Ghaith Pharaonról például nem tudták, hogy kicsoda.

– *Vagy nem akarták tudni.*

– Szerintem az a zavar, amit a személye körül kavartak elnyomó szerveink, annak a jele, hogy valami nem működik, nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal. Azt hiszem, ha az ellenségre tényleg le akarnának csapni, nem összeeszkábált Figyelő-listákkal próbálkoznának, jobban céloznának. Magyarország nem olyan zárt, mint Oroszország, ahol megmondják, ki utazhat. Nálunk mindenki jön-megy, aki akar. Ez alá-ássa a rendszert, amelynek az ideológiájában senki nem hisz. Vagy az kereszténydemokrácia, ahol a pápát a kormányt szolgáló lapban demens vénembernek nevezik? Ismereteim szerint a szerző ezt máig nem vonta vissza, holott a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége felszólította rá. Érdekes kereszténydemokrácia az, hol az első számú közellenség a pápa.

– *Akkor tisztázzuk: mit tart robbanásnak?*

– Például azt, hogy a formális hatalom keretei szétesnek, mint 1989–1990-ben. A Gorenje-turizmus maga alá temette a szocialistának mon-

dott rendszert, holott még itt voltak a szovjet csapatok. Vagy azt, hogy a gazdaság szereplői szembefordulnak a kormánnyal, és megindul a tökemekenekítés. Ahogy a tőzsdei, pénzügyi válságokról sem lehet pontosan tudni, hogy mi váltja ki őket, úgy következhettek be váratlan politikai fordulatok is. A Lehman Brothers 2008-as csődje után napokon belül összeomlott a globális pénzügyi rendszer. Az nem megy vég nélkül, ha egy motor nagyobb fordulatszámmal működik, mint amire tervezték, és benzint sem tesznek bele.

– *A CEU professzoraként miképp éli meg a Soros György személye elleni kampányt? Nem tart attól, hogy a felkorbácsolt indulatokat nem lehet majd csillapítani? Mi lehet a kimenetele?*

– Hozzászoktunk, hogy mindennap másfél órán át azt olvassuk, hogy mit követett el az alapítónk, vagy mit szeretett volna elkövetni. Ebben az a különösen nehéz, hogy ha valakit ok nélkül vádolnak, már attól felkavarodik a gyomra, ha látja, hogy kik és mit állítanak róla. Nem a birkózószövetség elnökére gondolok, hanem például Palkovics Lászlóra, aki ugyanannak az akadémiának a tagja, mint én, vagy Trócsányi Lászlóra, aki mégiscsak évtizedek óta egyetemi tanár, és idegen nyelveken ír könyveket az Európai Unióról. Vagy Balog Zoltán lelkészről, aki akár ismeretséget is köthetett volna a kereszténydemokrácia tanításai-
val, ha már Jénában doktorált, és a pesti németajkú közösség lelkésze. Ezek nem könnyen feldolgozható ügyek. De ha leszálnak egy témáról, az rögvest háttérbe szorul. Most

folyik a labdarúgó-világbajnokság, és mégsem a foci a téma. Ki beszél már a vizes vébéről, ahol eszméletlen összegeket költöttek el? Ebből a kampányból is vissza lehet vonulni, különösen, mert abszurd dolog egy idős magánembert gyalázni, aki a világ másik szegletén él.

– *De bejött.*

– A választásig. Úgy vélem, ha abba akarják hagyni, egy szemvilanás alatt leszállnak róla, mint sok más dolgról, az abortusz szigorításáról, a halálbüntetésről. A populista diskurzusnak vannak ilyen konstruált témái, amelyek bármikor elejthetők. A hisztériakeltést könnyedén abba lehetne hagyni, mert a közélet után érdeklők pragmatikusak, ezt nem kedvelik. Többekkel beszéltem, akik azt gyanítják, hogy a CEU elleni támadással elmérték a következményeket, maga Palkovics mondta egy évvel ezelőtt, nem hitte volna, hogy a CEU ennyire része a tudományos életnek. A CEU rektorai szisztematikusan dolgoztak ezen. Összesen 650 egyetem és akadémia állt ki mellettünk! Pedig olyan kicsik vagyunk, hogy Princetonnak, Oxfordnak nem feltétlenül kellene rólunk tudnia, ám szemben a Budapesti Corvinus Egyetemmel vagy a Semmelweiszel, ők aláírtak egy nyilatkozatot, hogy szeretnék, ha megmaradnánk. A lényegyet tekintve arról van szó, hogy folyik egy extrém méretű központosítás, ami a szakmai kérdéseket a margóra szorítja, és ennek, valamint a viszszejelzés hiányának a része, hogy nem jól választják meg a célpontot. Azt hiszik, a CEU elleni fellépéssel pluszpontokat lehet szerezni.

– *Hogy lehet, hogy önt nem szírpantotta be ez az apparátus? Hiszen tanácsadóként közel volt a tűzhöz.*

– Sosem vágytam közigazgatási karrierre, ezt az elmúlt harminc évben nem is titkoltam. Azt is tudják rólam, hogy elég fegyelmezetlen vagyok, mindig a magamét mondom, ami sokszor nem illik a képbe. Például 2012-ben részt vettem egy szűk körű beszélgetésen arról, hogy meg kell-e állapodni a Nemzetközi Valutaalappal, és hogy mit kezdjünk az Európai Bizottsággal. Ezen azt képviseltem, ha negyedannyiért lehet hitelhez jutni, mint a pénzpiacon, akkor használjuk ki a lehetőséget. Ám akkor is a politika elsődlegessége győzött. Úgy látom, 2012 ősze óta az a meggyőződés, az az érzélem uralkodott el a miniszterelnökön, hogy úgyis minden sikerül, vele nem történhet baj, bármihez nyúl, sikeres lesz. Azóta nem tart igényt a hozzám hasonló károókra. Nem az a meglepetés, hogy rám nem kíváncsi, mert mindig outsider voltam, az ő szempontjából afféle médiaközgazdász, de ott van Járai Zsigmond, aki nem követett el semmi rosszat, sőt a legnehezebb időkben lobogtatta a zászlót, és küzdött Gyurcsány ellen. Amint szembekevert Matolcsy Györggyel, teljesen leverték. Martonyi Jánost úgyszintén. Navracsics Tibort Brüsszelbe száműzték, gondolom, ő vezeti majd a Fidesz-listát az európai parlamenti választáson, nehogy hazajöjjön. Úgy látom, a miniszterelnök olyan személyeket vett maga köré, akiknél a lojalitás a meghatározó, ami a mostani kormányalakításnál egész extrém méreteket öltött.

– *Úgy hírlík, 2011-ben felkérték tagnak a Magyar Nemzeti Bank monetáris tanácsába, azzal a nemes feladattal, hogy az akkori elnök Simor Andrást és csapatát leszavazzák.*

– Valóban üzentek, és visszaüzentem, nem úgy megy ez, hogy a központi hatalom kinevezi a neki tetsző személyeket a kulcspozíciókba, van egy eljárási rend. Akkor már felszámolták a Költségvetési Tanácsot, és világos volt, mi a monetáris tanács bővítésének a lényege: az, hogy a központi elvárások szerint működjön. Ebbe nem voltam hajlandó belemenni. A mai monetáris tanácsban senki nem teljesíti a jegybanktvényben meghatározott feltételeket, nem lett volna szabad kinevezni őket, nem beszélve a jegybanki ügyvezetésről, felügyelőbizottságról. Megfigyelőként úgy érzem, hogy 2012 őszéig folyt egy küzdelem a Fidesz lelkéért. Hogy milyen legyen Fidesz. Szeptemberben Kötcsén hárman tartottunk előadást, Varga Mihály, Balog Zoltán és én. Egy húron pendültünk: jóban lenni az EU-val, bevezetni az eurót, békesség, szövetség az Egyesült Államokkal, tartózkodás mindenféle szélsőségtől. Utólag hallottam, mert nem voltam ott végig, a miniszterelnök őrrjögött: hogy merte Balog Zoltán ezeket a szövegeket kiadni a sajtónak? Ő azzal jött Kötcsére, hogy ezt a sok baromságot abba kell hagyni, és tűzzel-vassal, munkásokkal, vasökökkel le kell csapni az ellenségre. Amióta ez a fordulat végbement, azóta az akadémikusok vagy kikerültek a hatalom közeléből, vagy alkalmazkodtak, és úgy tettek, mintha a korábban nem mást képviseltek volna.

– *Nem érzi magát elárvulva?*

– Könnyű volt Katát táncba vinni, mert azt gondoltam, hogy Gyurcsányék annyira rossz irányba viszik az országot, hogy ennél már csak jobb jöhet. Az 1945 utáni történelemből kiviláglik, hogy mindenki, aki eredményesen kormányzott, középről tette, Adenauertól Schüsselig, senki nem ment el szélsőséges irányba. Axiómának vettem 2006 és 2010 között, hogy ha a nagyon széles kört felölelő ellenzék hatalomra kerül, ugyanezt teszi. Éles vitáim voltak 2008-ban, 2009-ben Simonovits Andrással, Mihályi Péterrel, akik azzal érveltek, hogy egy ilyen lelki és idegi habitusú ember, mint a miniszterelnök, nem úgy fog kormányozni, ahogy én gondolom. Bármennyire szomorú is, férfiasan be kell vallanom, nekik volt igazuk.

– *Mindent összevetve, sajátos közéleti pozíciót tölt be. Tiszteli a mai rendszert autokráciának tartó Kornai Jánost, akinek életművéről hatalmas tanulmányt írt a Közgazdasági Szemlébe, a debreceni doktori iskolába meghívta Antal Lászlót, Bokros Lajost, Király Júliát, de ott honosan mozog a politikai jobboldalon is. Most éppen az Eötvös József Csoportban mutatkozik, amelyet az egykori köztársasági elnök, Sólyom László is erősít. Hol érzi magát igazán otthon?*

– Hosszú folyamat volt, amíg Magyarország a közép kiürült. Ez szerintem az SZDSZ kormányzati pozíciójával kezdődött, és máig tart. De van egy liberális minimum, alapértékek összessége, amiben minden demokratának egyet kell értenie.

Arra törekedtem, hogy aki ezen a vonalon belül van, azzal szót értsek. Valamiféle kihalt állatfajta volnék, az amerikai Ronald Reagan-féle republikánus, aki híve a kisebb államnak, a kevesebb állami beavatkozásnak, a piaci működésnek, a globalizációnak, a versenynek, de nem a piacgazdaság extrém változatának. Számomra meghatározó az a bizonyos integratív funkció, amely a német közgazdaság-tudományban tetten érhető, és amely a német politikai gyakorlatból következik. Ez társadalmilag, gazdaságilag, filozófiailag nyilvánvalóan jobbközép pozíció, olyan, ma már nem olvasott szerzők a vezéralakjai, mint az osztrák Ludwig von Mises, a német Wilhelm Röpke. Ők ma is időszerűek. Azt pedig intő jeleknek tartom, hogy az amerikai Republikánus Párt nem tudta kivetni magából Trumpot, és önmaga karikatúrájává vált, vagy hogy Nagy-Britannia elmérte a helyzetet a Brexittel. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az egész gondolati rendszer megbukott volna. Magyarországon is szükség lenne a mérsékelt jobbközép gondolkodás-

és beszédmódra, ahol nem merülhet fel, hogy egy 88 éves, Amerikában élő befektető lesz a nemzet legfőbb ellensége. Mert ez elmebetegség. Most az Eötvös József Csoporttal azon ügködünk, hogy megpróbáljuk visszaszerezni a közbeszédet a bulvár és a propaganda szentségtelen szövetségéből. Ez sziszifuszi munka. Ha az ember újraolvassa, hogy mit tudott Magyarország jövőjéről Bibó István 1945–46-ban vagy Barankovics István 1945-ben, az rendkívül fontos, és minél jobban hisz az ember a szavak és az értékrend erejében, annál fontosabb. Eszmerendszerként él és létezik ez az irányzat, és ha ezek a mostani populista kilengések csillapodni fognak, akkor megint nagyon hasznos lesz. Mert csillapodni fognak. Nem lehet úgy kormányozni egy országot, hogy a jobb- és a balszél összefog, mint Olaszországban. Ez ideig-óráig megy, de nem a végtelenségig. Nálunk rosszabb a helyzet, mert Orbán Viktor, mint Tisza Kálmán, meghatároz egy korszakot, egy rendszert, amit nehezebb megváltoztatni – de nem reménytelen.